

Kazalište Mirka Vojkovića nije bilo ni glumačka družina ni trupa, nije imalo nikakve organizacije ni dotacije, ni vlastitog ni unajmljenog prostora gdje bi gledatelji za kupljene (ili uzvanici za poklonjene) ulaznice gledali prethodno uvježbane predstave. Bez partnera, pomoćnog osoblja i tehničkih pomagala, bez maske i kostima, bez medijske promocije i novinske kritike, glumac Vojković bio je sam svoje kazalište. Da nismo bili članovi ansambla nekadašnjeg Zagrebačkog dramskog kazališta (danas "Gavella"), nikad ne bih doznao ništa o tom osobenom i originalnom aspektu njegove glumačke darovitosti. Ne samo umjetnički dio ansambla, nego i svi ostali zaposlenici, kao i prijatelji i znanci što su redovito zalazili u naš interni buffet, bili su stalna Vojkovićeva publika. Službeno nazvan "društvenim prostorijama", taj je buffet uistinu bio društven u punom značenju riječi. Duh mladenačkog zanosa i zajedništva, jednog od temeljnih obilježja novoosnovanoga kazališta u Frankopanskoj, intenzivno su se mogli doživjeti u opuštenom, familijarnom ozračju njegova buffeta. Kad danas stupim u pusto predvorje Mamut scene

U ansamblu u kojemu je bilo duhovitih zafrkanata i veseljaka što su znali izazvati i utažiti našu glad za smijehom, Vojković se izdvajao sposobnošću da nas na osebujan način nasmijava svojim neočekivanim, improviziranim nastupima. Od milja smo ga zvali Murko. U angažman sam stupio nekoliko godina poslije njega i ne znam kada je i kako dobio taj simpatični nadimak koji zvuči kao dobronamjerna persiflaža njegova krsnog imena, a usvojen je kao njegovo autentično glumačko ime. Svi su ga u teatru tako zvali, od svih je bio obožavan. - Murko! Kad se izgovori, sugerira okretnost vižljastog dječaka i lucidnu snalažljivost smušenog Arlekina. Vojkovićev glumački nadimak ne bi nas, međutim, smio zavesti na jednostranu predodžbu o njemu kao glumcu. Mirko, koji je na pozornici igrao uloge u režiranim predstavama po mnogim se, za umjetnost glume bitnim svojstvima razlikovao od blizanca Murka,

Božidar Violać

## TEATRINO "MURKO"

Kazalište Mirka Vojkovića

kazališta Gavella, ne mogu vjerovati svojim osjetilima da je taj mramorno hladan, gluhi prostor gotovo dva desetljeća bio naš napućeni, topao i bučan, dnevni i večernji boravak, produžen često do u kasne sate.

U tom se našem buffetu nismo okupljali i družili samo u vrijeme proba i predstava, bila je to naša kavana, sastajalište koje je većini članova što su tada živjeli kao podstanari nadomiještalo toplinu doma. Šefica za šankom je bila mama Šuler (majka scenografa Zvonka) koja je uz pomoć gospon Šulera držala buffet. Točila su se i alkoholna pića, onda se još nije događalo da je netko na probi ili predstavi bio pijan. Čašica, dvije, razblažene šalicom crne kave, ubrzavale su krvotok i podgrijavale maštu. Bilo nam je zanimljivo i zabavno zajedno provoditi vrijeme, razgovarati o našem poslu, komentirati dnevne događaje, igrati šah, tračati, zafrkavati se, pjevati, pričati viceve i smijati se, rugati se svemu i svakome, pa i sebi. Vremena nisu bila naročito vesela, a prilike jadne i oskudne; smijehom smo se branili i hranili, bio nam je utjeha i okrijepa. Kad se sjetim našega buffeta pred oči mi dolazi oblak duhanskoga dima što ga glasni, nesputani smijeh rastjeruje dahom prozirne vedrine. I u toj prozirnosti prizvanih uspomena jednako jasno razaznajem nasmijana lica svojih umrlih i živih kolega i prijatelja.

koji je u buffetu izvodio svoje spontane glumačke improvizacije. Razlika je bila uvjetovana zahtjevom što ga je pred Mirka postavljalo igranje uloge prema napisanom, fiksiranom tekstu, dok je Murko izvodio vlastiti, nikad zapisan improvizirani tekst.

Nitko u buffetu, ni oni što su s Murkom sjedili za stolom, pa ni on sam, nisu znali u kom je trenutku započinjala njegova predstava. On bi u razgovoru o nečemu pričao i u tom pričanju iz opisivanja, gotovo nezamjetno, prelazio u sve življe i plastičnije prikazivanje događaja i sudionika u njemu. Dok se za njegovim stolom čuo sve glasniji smijeh, za susjednim bi stolovima utihnuli razgovori, prekidala se partija šaha, odlagala neispijena čaša. Murko je već bio ustao i dolazio u prazan prostor na sredini buffeta oponašajući osobu koju je u hodu usputno opisivao. Zatim je tu osobu igrao, govorio njezin tekst, uskakivao u drugu koja joj odgovara, insertirao između njih reakciju treće, koja ih sluša; prizor se pred našim očima odvijao, ubrzavan ili usporen ovisno o sadržaju, koji je u prikazivanju bio stalno praćen povremenim kraćim ili dužim komentarima. Osoba je ponekad bilo i desetak, pa i više, a uz to i umetnutih fragmenata masovnih scena;

zabavljalo ga je glumiti narod, odabirao je prepoznatljive egzemplare što se bune, psuju, smiju, urlaju ili fuckaju. Fascinirala me brzina kojom je skakao iz osobe u osobu, smišljao tekst koji govore i "a parte" nam skretao pozornost na pojedinosti u njihovu fizičkom izgledu i ponašanju. Ludnica. Sjedeći ili stojeći uokrug svijali smo se i brisali suze od smijeha.

Premda su nerazdvojno srasli s njegovom osobnošću i živom glumačkom interpretacijom, Murkovi su improvizirani skečevi u mom sjećanju ostali zasebno upisani kao tekstovi maštovitog autora neiscrpane duhovitosti. U oživljenim slikama pamtim iz njih mnoge replike i podrugljive komentare, besmisleno bi bilo zapisati ih mrtvim slovima, pročitani na papiru zvučali bi banalno i šuplje; ali me nasamu spopadne želja da ih, nasmijan, oponašam govorom i gestom. To je, ne znam kako bih je nazvao, glumačka mimetička literatura, koja se stvara izravnim izrazom govorećeg tijela.

Tema Murkovih improvizacija bili su najčešće neposredno doživljeni prizori iz života: na ulici, na tržnici, na šalterima u pošti ili banci, u vožnji autom ili tramvajem, na političkim sastancima, vjenčanjima ili sprovodima. Žurio se da ih što prije stigne prepričati i odigrati, dok se još u njemu nisu ohladili i izbljedjeli. Rijetko je ponavljao svoje predstave. Autentična improvizacija je jednokratna, nema reprize, ponovljena više nije "ono": trenutak nadahnuća uhvaćen kao čuperak boga Kairosa. Jedino su, na naše traženje, neke zgrade iz njegova privatnog života doživjele nekoliko repriza. Ali ni u tom slučaju nije mogao ponoviti isto, svaki put bi nešto izmijenio ili dodao. Dva ili tri puta gledao sam njegov autobiografski skeč "Bugarska", pod naslovom koji smo mu mi dali. Sadržaj je u osnovi bio uvijek isti, ali Murko je svaku reprizu izvodio u novoj varijanti. Ratne godine proživio je u zbjegu u El Shattu, prekinuo je bio školovanje i kad se po završetku rata vratio u zemlju latio se knjige da u skraćenom roku, dva razreda u godinu dana, položi diferencijalne ispite, završi gimnaziju i maturira, kako bi se mogao upisati na glumačku školu.

Tema je skeča: polaganje ispita iz zemljopisa. Osobe su dvije: profesor i Murko. Profesor mu je htio pomoći, pa mu je rekao da će biti dovoljno ako za ispit solidno nauči jednu zemlju. Murko je odabrao i nabubao Bugarsku. Profesor ga na ispitu blagonaklono pita da mu kaže nešto o Rusiji. Murko je zgranut. U panici muca nekoliko općepoznatih podataka o velikom, bratskom Sovjetskom Savezu: ravnice, sve ravno, nema brda, fabrike, hidrocentrale, kolhozi, žitarica Europe, a - tu filmskim rezom nastavlja glatko i brzo - u Bugarskoj je razvijeno povrtlarstvo: paprike, kupus, karote, je li, ove mrkve, pa petrusimen, svega blaga Božjega, selen, općenito verdura, grincajg. U Splitu su Bugari prije rata prodavali na pazaru. - Sad je zgranut profesor. - A Ural? Ural nije brdo? - Ma je, itekakvo, kako ne bi bilo! Pa ima ona pjesma: Tam za Uralom, tam za Bajkalom! Ali u

Bugarskoj je Balkan, presijeca je popola. Jako je važno, to je defakto planina, po njoj se, Bože moj, zove i ovo naše područje, Jugoslavija, i sve ove balkanske zemlje, da sad ne nabrajam. U nas je plavi Jadran, a u njih Crno more. Varna, velika luka, pa nafta, a tu se ulijeva i rijeka Dunav. Glavni



grad je Sofija. - I sve tako, sve što je znao o Bugarskoj, dodavao je, izmišljao, svašta mu je padalo napamet; poslije toliko godina doista nisam u stanju prepričati a da i sam ne počnem improvizirati po sjećanju. U drugoj varijanti profesor je umjesto Rusije pitao o Holandiji. Tu je onda bugarski grincajg suprotstavio "olandskim" tulipanima. I tu je, za razliku od brdovite Bugarske, sve bilo ravno: nizi-ja, vjetrenjače, nasipi. Kad je Hitler upao u Holandiju, kraljica je naredila da se nasipi sruše i pustila je vodu. Holandija je kraljevina, a Bugarska je isto bila kraljevina, ali više nije, nego je socijalistička narodna "republika", samo šta nije federativna, kao ovo sad u nas, jerbo su tamo sve Bugari i svi su pravoslavni.

Posebno me oduševljavala njegova sposobnost da u brzini kojom je uporedo smišljao i izvodio tekst, jednako spontano, s ugrađenim osjećajem za formu, uspijeva dra-

maturški strukturirati svoje skečeve, tempirati klimakse i dovesti ih do završne poante. U "Bugarskoj" se, primjerice, naslov skeča od početka prema završetku ponavljao u gradiranom ostanu. Murku nije bilo jasno je li profesor zaboravio što mu je svjetovao, ili se tako ponaša da ispit formalno bude regularan, ili ga zafrkava. Profesora je igrao tako da to i nama ne bude jasno. Zato mu je, ne bi li ga podsjetio na dogovor, dok je odgovarao na pitanja sve učestalije, iskrivljenih ustiju, šapatom dobacivao: "Bugarska!" Od treme je, naime, prije ispita zaboravio reći koju je zemlju naučio. Na kraju ispita, upisujući ocjenu, profesor mu kaže: "Vojkoviću, Bugarsku si znao za odličan! Evo ti trojka."

U svim je Murkovim improvizacijama bilo lako prepoznati njegov pogled na svijet: život i ljude vidio je sa smiješne strane, zapažanje mu je apriorno bilo usmjereno u tom pravcu, kao sklonost duha i organska potreba za smijehom. Smijao se bez zlobe, s iskrenim uvjerenjem da se ismijavanjem i ruganjem umanjuju mane i olakšavaju tegobe života. Takvim je načinom ismijavanja izjednačavao nevažno i beznačajno s onim što nam se činilo tako značajnim i presudno važnim. U toj se jednakopravnosti smiješnoga, makar i nakratko, ispravljala nepravdna, vječita i nepopravljiva razlika između malih i velikih, nemoćnih i moćnih, glupih i pametnih. Veselo, kao u završnoj fugi Verdijeva *Falstaffa*: "Tutto il mondo e una burla!" (Cijeli svijet! A burla je poruga, šala ili sprdnja). Poravnavanje u poruzi za Murka je značilo biti na strani malih i slabih; s većom je nasladom, ponekad i žestinom, ismijavao bahate moćnike, "puvandere", posebice naše političare, "vlaštine smardecé" (tu smo bodulsku sintagmu usvojili kad smo radili hvarsku *Komediju od Raskota*). Kod njega to nije bilo ideološko opredjeljenje, sebe je doživljavao kao malog čovjeka, tako se osjećao, boljela ga je nepravda, mučila ga svijest o bespomoćnosti, bivao je stoga potišten i tužan. - "Ma jesi li vidio šta ovi rade!?" - I opsovao bi i zašutio. A predstave bi tada u buffetskom Murkovom "teatrinu" bile odgođene "zbog bolesti".

Na Murkovo i našu žalost bolest je bila kronična: osobna varijanta domaće epileptične depresije. Na obostranu sreću, međutim, njegovi intimni napadaji padanja u potištenost nisu dugo trajali. Unutarnje žlijezde na te su napadaje uzvraćale pojačanim lučenjem sekreta koji potiče potrebu za smijehom. Taj sekret bio je tajna Vojkovićeve neuništive vedrine, sok njegove darovitosti. Ona se njime hranila, napajala se energijom topline što je jednako isijavala iz Mirkovih uloga i Murkovih improvizacija. U buffetu smo je, okupljeni oko njega i zaraženi smijehom, doživljavali u zajedničkoj povišenoj temperaturi, koja je među nama povratno cirkulirala i rasla.

Jednog dana, usred Murkove zahuktale produkcije, kad smo svi bili zagrijani od smijanja, a Murko u punom zamahu, Dino Radojević je predložio da se iz buffeta preselimo u veliku dvoranu: Murko na pozornicu, a mi u gledalište. Dino je bio oduševljen Murkov obožavatelj, nikome nije bilo čudno što je

to predložio, mnogi su u ansamblu dolazili na tu pomisao, grehota bi bila da širi krug publike ne upozna takvu ne-svakidašnju vrstu teatra i ne uživa u umijeću jednog čudnog i čudnovatog glumca. Sve se događalo u pauzi probe, pa nismo izgubili mnogo vremena na preseljenje; Murka je dočekala osvijetljena pozornica, a mi smo se uvukli u polumračno gledalište. Nastavio je tamo gdje je prekinuo, a i mi smo se nastavili smijati. Ali ne zadugo. Dina se prvoga čulo kako je utihnuo, jer on je inače bio poznat kao spontani, gromoglasni smijač, koji nas je predvodio poput zborovođe. Murko je ubrzo zastao i prestao igrati. - Ne mogu ja ovdje, daleko ste mi! - Odmahnuo je rukom i potišten, ljut na sebe, otišao s pozornice. Bilo smo zburnjeni, svima nam je bilo žao, osjećali smo se krivi, najviše Dino. - Pogriješio sam što sam ga prekinuo, drugi put ćemo ići ispočetka, u "cugu". - Toga drugog puta nije bilo, svi smo vidjeli da ga neće biti. Oni koji su imali probu popeli su se na pozornicu, a ostali su se vratili u buffet. Pribojavali smo se da će odustati od svojih improvizacija. Ali nije. Nije mogao! Laknulo nam je kad smo shvatili da ne može. Bile su dio njega i njegova života, način postojanja uvjetovan urođenom potrebom za glumačkom komunikacijom. Neuspjelo gostovanje na pozornici nije poremetilo rad maloga teatra u buffetu.

Murkova improvizatorska gluma bila je u biti anti-iluzionistička i po svojim se obilježjima gotovo potpuno (moglo bi se reći "začudno") podudarala s rudimentarnom pokazivačkom glumom na kojoj Brecht (u teorijskom spisu *Prizor na ulici - tipski model jednog prizora epskog teatra*) zasniva estetiku epskoga glumca. U glumačkom izrazu Murkove su se improvizacije oslanjale na elemente naracije i deskripcije. Situacije i sudionike doživljenih događaja prepričavao je demonstrirajući ih reduciranim izborom izražajnih sredstava svedenih na govor i gestu, i dopunjavajući ih opisnim komentarima u funkciji stvaranja iluzije. Da sam mu rekao da je brehtijanac mislio bi da se šalim, da ga zafrkavam, a i meni bi bilo smiješno. Po svom ljudskom i glumačkom habitusu bio je, naime, izraziti naš južnjak, Dalmatinac, bodul, od onih koji nad glavom nose kružić vedrog, osunčanog neba kao gloriu i vrebaju priliku da se smiju. Temperamentom, duhom i jezikom, brzom artikulacijom kretnji i govora, njegove su improvizacije asociirale na komediju dell'arte. Samo što nisu bile "commedie a soggetto", siže je bio svaki put nov, drugačiji, a ne tek improvizirane varijacije istoga sadržaja.

Za volju znanstvene istine Murko je, međutim, po glumačkom postupku bio tipičan ulični *demonstrator* iz Brechtova ogleada. Ali i od njega se razlikovao jednom važnom osobinom: pogledom na svijet koji nije opterećen ideološkim predznakom ni usmjeren političkim ciljem.

Brecht je u opširnoj fusnoti svoga teksta predvidio takvu mogućnost: "Često se susrećemo s demonstracijama svakodnevnog karaktera gdje je imitacija daleko bogatija od one što je iziskuje naš slučaj. One su većinom komične naravi.... Imitacija je u tom slučaju često obilna i raznolika, ali promotrimo li je izbliza, ustanovit ćemo da ona, u početku vrlo složena, "uzima na nišan" samo neke točno određene vidove dotičnog čovjeka (riječ je o "škrtom posjedniku").... kod kojega su u zbroju pomnivo isključene sve crte po kojima bi se našem bližnjemu mogao učiniti "jako razumnim".... Daleko je, dakle, od toga da nam pruži potpunu sliku svog modela, koja ne bi posjedovala i najmanju komičnu vrlinu." Naš je Murko, moram dodati zbog jasnoće, jer tako je htio politički usud, živio u Brechtovu socijalizmu, gdje mu je model umjesto škrtog posjednika bio "partijski sekretar", kojemu jaki razum nije bila jedina ni najmanja komična vrлина.

Kad se Murko improvizator našao na pozornici, gdje je pod krsnim imenom Mirko kao blizanac/dvojnjak igrao različite napisane uloge, logično je doživio šok: unutarnji sudar oprečnih sustava glume koji se isključuju. Okolnost što su u gledalištu sjedili kolege i prijatelji s kojima je na istoj pozornici igrao te uloge, mogla je samo pojačati njegovu pomutnju. U napisanu ulogu se ulazi postupno, iz dana u dan, dva mjeseca, ponekad i duže. Sve se isprobava, i što imaš reći i kako, i što radiš, misliš i osjećaš. Nisi sam, u svakoj predstavi imaš partnere koji u suigri s tobom uvježbavaju svoje uloge. U tom procesu vam pomaže i vodi vas redatelj. Napisana uloga je kao ljuštura, što je više usvojiš i u nju uđeš, osjećaš se sigurnije, kao iza čudesno prozirnog paravana ili magične maske, svi te prepoznaju, a ti si zaštićen, nema te, a tu si, svi te vide i čuju u ulozi koju igraš.

"Ulični demonstrator" Murko na pozornici je odjednom ostao sam, očevdac bez svojih bližnjih kojima priča, pokazuje i komentira kako se dogodilo ono što je vidio. Bio je zatečen i zbunjen kad je shvatio da je on sada "on": svoje privatno ja uokvireno pozorničkim portalom, nezaštićen i gol, bez paravana i maske. Improvizirani skeč nasukao se na daskama koje život znače, a Murko se na njima batrgao kao riba na suhom. Točno je kazao da *tu* ne može jer smo mu daleko. Podržati smo ga mogli jedino tako da smo se i mi popeli na pozornicu i okružili ga. I mi bismo tada odjednom postali "mi". Da li bismo se izloženi pogledima gledatelja mogli ponašati kao u buffetu? Smijati se i reagirati jednako spontano i opušteno? Bili bismo prinuđeni oponašati sebe, što je nulta točka glume i prisebnog postojanja. Sudionike događaja mogao je oponašati i bez nas, to je "glumljeni" dio pokazivanja, monokomedija koju bi mogao izvoditi na pozornici i bez našega partnerskog okruženja. Ali naša mu je blizina bila neophodna za pripovijedanje i komentiranje; naša privatna, neglumljena suigra u kojoj se mogao obratiti svakome pojedinačno, dotaknuti ga, uhvatiti za ruku i pogledati u oči. Njegove su improvizacije pripadale embrionalnoj

formi kazališta gdje je kao protagonist bio pupčano vezan s korom gledatelja od kojega se nije mogao odvojiti. Iskonski glumački poriv za komunikacijom u njega je bio intimističke naravi, katedarska podignutost pozornice odbijala ga je i plašila, strana bi mu bila i pomisao na otvorenost Brechtova uličnog raskršća, njemu je trebao osjećaj sigurnosti i prisnosti koji je nalazio u zatvorenom, jedinstvenom prostoru našega zadimljenog buffeta. Tu je bilo sjedište njegova privatnog, komornog kazališta.

Osobnost "repertoarnog" glumca Mirka Vojkovića bila je vidljivo prožeta darovitošću unutarnjeg dvojnika improvizatora. Po redosljedu dolaska na svijet Murko je bio stariji. Ta prednost što se pri rođenju činila nezamjetnom, otkrila je tijekom Vojkovićeve glumačkog života da razlika među sraštenim blizancima sažima suprotnosti u povijesnom razvitku kazališta: Murko je bio glumac-kazalište, Mirko glumac u kazalištu, Murko je izvodio predstave, Mirko igrao uloge u predstavama. Filogenetski mlađi Mirko bio je opterećen nesputanom kreativnošću starijega brata, obiljem njegove neiscrpane mašte koja se napajala izravnim dodirima sa životom i trenutnim ga nadahnućem - bez posredovanja pisca i redatelja - preoblikovala u izvornu, neponovljivu *Glumu*. Vojković je trpio zbog te podvojenosti, duh dvojnika improvizatora ostavljao ga je na miru samo za vrijeme izvedbe profesionalnih predstava, ali mu se neumorno uplita u posao kad je uvježbavao nove uloge. Neobuzdani Murkov ludizam nije priznavao granice zacrtane konturama napisanih uloga, brisao ih je, mijenjao, razigravao u nizove obrisu koji su odgađali dovršenost.

Vojković je stoga na probama bio često uznemiren, dekoncentriran, teško je fiksirao i povezivao elemente uloge, mučio se s tekstom koji mu "nikako nije išao u glavu". Padao je u klonuća, bivao potišten, postiđen, zdvojan. Svoju podvojenost doživljavao je kao nedostatak zanatske osposobljenosti što ga je priječio da u ulozi pokaže bogatstvo darovitosti koje je osjećao da posjeduje. "Teatrino" u buffetu bio je njegova utješna radost. Za dušu.

Tužan sam što nisam bio dovoljno iskusan i osposobljen da znadem objasniti sve što sam tada od njega vidio, u čemu smo svi uživali i radovali se. Rekao bih mu da je Murko zajedno s njim igrao sve njegove uloge po kojima je bio poznat i priznat. I dometnuo bih - za dušu - da je u svakoj od tih uloga Mirko bio jedna od bezbrojnih Murkovih improvizacija. One su - *fiksirane* - zračile neponovljivim uznemirenjem prolaznog glumačkog umijeća, koje se ne može skrasiti u jednoj ulozi.